

Göran Ulväng

Herrgårdarnas historia

Arbete, liv och bebyggelse
på uppländska herrgårdar

HALLGREN & BJÖRKLUND

Taxnäs

NÄR OFFICEREN Robert von Kraemer utsågs till landshövding över Uppsala län år 1830 började han snart se sig om efter ett lämpligt sommarresidens på lagom avstånd från Uppsala. Visserligen var han genom sin hustru ägare av godset Stenhammar i Södermanland men det han sökte var ett ställe i närheten av Uppsala dit han kunde dra sig tillbaka i lugn och ro. Efter några års letande fann han det han sökte: Taxnäs säteri vid Alstasjön, endast en halv dags resa från residensstaden.

Det ställe som von Kraemer förvärvade var av ganska hög ålder. Under 1200-talet ingick delar av byn med sina tre gårdar i det stora gods som innehades av domprosten Andreas And i Uppsala och som efter hans död tillföll brorsdottern fru Ramborg Israelsdotter (And) på sätesgården Wik i Balingsta. Vid 1300-talets mitt, i samband med kung Birgers kröning, skänktes gårdar i Taxnäs till Uppsala domkyrka där de verkar ha stannat kvar ända fram till 1500-talet då de drogs in till Kronan.

En av gårdarna i byn var kring 1500-talets mitt en fräsegård som brukades som landbogård under adelsmannen Nils Larsson. Gården ärvdes efter hans död omkring 1577 av hans hustru Hilla Nilsson som något senare gifte om sig med adelsmannen Nils Nilsson (hillebard mellan två rosor). Paret bodde till en början på sätesgården Järna i Södermanland, men sökte sig sedan tillbaka till hennes hembygd. Omkring år 1590 var gården Klista, granngård till Taxnäs, tillfällig sätesgård för paret och ett decennium senare fick de säterifrihet för sin gård i Taxnäs.

Efter att ägts av Christer Abrahamsson Somme en tid drogs det in till Kronan 1611. Året efter donerades säteriet till Herman Wrangel som på 1630-talet också förvärvade de två kronohemmanen i byn. Taxnäs var bara en av flera gårdar som den 28-årige ryttmästare Herman Wrangel mottog efter Somme. Mer betydande var egendomen Skokloster, som blev en av hans huvudgårdar. Wrangel steg sedan snabbt i graderna, och var vid sin död år 1643 både fältmarskalk och generalguvernör över Livland. Även hans son Carl Gustaf Wrangel på Skokloster, som ärvde Taxnäs efter faderns död, nådde de högsta positionerna och var bland annat fältmarskalk, riksråd, riksmarsk, president i krigskollegium, lagman över Uppland m.m. och naturligtvis oerhört förmögen med stora gods

Huvudbyggnaden på Taxnäs uppfördes av ekonomidirektören vid Gustaf III:s hov, Abraham Hedman i början av 1770-talet. Från början var huset rödfärgat med breda oljemålade lister vid hörnen, men bör sedan ha varit klätt med panel. Det nuvarande utsendet här rör från 1830–40-talet då huset försågs med så kallad Uppsalapanel av dåvarande ägaren Robert von Kraemer. Panelen var då målad i rosa, men är sedan tidigt 1900-tal målad i en lejongul kulör. Foto: 1928, Herrgårdsundersökningen, NordM.

den och de innersta flyglarna var under den Kraemerska tiden målade i en rosa kulör. På 1850-talet lät han också hitflytta ett bostadshus som ställdes som pendang till stallet/lidret.

Parken utvidgades också av von Kraemer. De ståtliga allérna fick vara kvar, men träden tilläts växa mer fritt, och på parterren fick den litet stela franska varianten ge vika för en mjukare mer engelskorienterad med vindlade gångar och bersåer. Längst ner i parken, i de kuperade partierna, utökades också antalet gångar, med smidda järnräcken vid de brantaste partierna. Från von Kraemers tid härrör förmodligen också det vinkast som ännu står kvar i trädgården. Naturligtvis var även trädgården en mönsteranläggning och frukterna där prisbelönta.

von Kraemer vistades mycket på Taxnäs, i synnerhet sommartid, där han samlade sina vänner från Uppsala, bland andra Erik Gustaf Geijer, Malla Montgomery Silfverstolpe och de andra som ingick i de lärda och vittra sällskapen. Efter pensioneringen år 1862 vistades von Kraemer ofta på det sitt "älskeliga sommarnöje" där han satt som "en patriark och enkling åtnjutande en ovanlig vigeur, helsa och själsstyrka, älskad och vördad i församlingen för sina donationer till skolan och kommunen."

År 1864 överlät han hela godsinnehavet till sonen, kammarherren Gustaf Fredrik von Kraemer, som dock valde att bosätta sig på Hamra. Då denne avled redan efter två år fick dock landshövdingen godset tillbaka. Efter landshövdingens död år 1880 tillföll Taxnäs istället döttrarna Johanna Matilda, gift med landshövdingen Robert De la Gardie, och Maria Ebba Christina, gift med kyrkoherden och hovpredikanten Viktor Johan Björnström, som liksom fadern nyttjade gården som sommarställe. Redan tidigare hade flera av gårdarna, inklusive Hamra, avyttrats.

I den De la Gardiska och Björnströmska familjen stannade säteriet till år 1902 då det köptes av Carl Johan Landelius i vars familj det fortfarande finns kvar. År 1916 renoverades huvudbyggnaden och flyglarna varsamt, en ny veranda ersatte von Kraemers gamla, och hela ensemblen målades i en lejongul nyans. Invändigt återställdes färgsättningen i de övre rummen.

Vid sidan av den gamla ladugårdsfyrkanten, vilken delvis kvarstår ännu, uppfördes på 1920-talet ny ladugård, stall och loge. De moderna funktionerna har på Taxnäs infogats på ett elegant sätt i den äldre bebyggelsen. Flyglarna är ombyggda till moderna bostäder och det gamla lidret och stallet är invändigt förvandlat till pannrum för gårdens uppvärmning.

I sina huvuddrag ser Taxnäs ut som det gjorde på Hedmans och von Kraemers tid, och det är ännu den kanske vackraste herrgården i området. Historien är ständigt närvarande – ägarna kan fortfarande peka ut vilket gästrum som var Geijers.